

ROMANSKA SPRÅK

Eva Tidner 2016

De romanska språken utvecklades ur det talade latinet, som ibland har kallats vulgärlatin, i framför allt romarrikets västra hälft. Det är något osäkert om hur enhetligt detta språk var. Efter det västromerska rikets fall från c:a 500 e.Kr. bröts till största delen kontakten mellan rikets olika delar och ett stort antal dialekter uppstod. Samtidigt levde det latinska skriftspråket kvar som kyrkans språk och som officiellt kommunikationsmedel. Flera germanfolk invaderade rikets olika delar som de under kortare eller längre tid styrde över. Dessa folks språk lyckades inte uttränga de talade varianterna av det latinska folkspråket men kom att påverka dem med uttalsvanor och en hel del lånord. Även de språk som talats i de olika landsdelarna före den romerska erövringen lämnade kvar flera ord i det latinska folkspråket.

Talspråksdialekterna kom med tiden alltmer att fjärra sig från det latinska skriftspråket men inte förrän på 800-talet blev det helt klart att skriftlig översättning till folkspråk behövdes för att människor skulle kunna förstå viktiga dokument.

De lärda personer som mer eller mindre väl behärskade och använde det latinska skriftspråket levde dagligen med dessa två språkvarianter genom att de kommunicerade muntligt och skriftligt på dem båda och översatte texter mellan dem. Följden blev att mängder av lärda lånord kom in i folkspråken och dessa talade språk kom även ibland att påverka skriftspråket.

Under 1400- och 1500-talen växte nationalstaterna fram i Europa och samtidigt spreds efter uppfinnandet av boktryckarkonsten skrifter som aldrig förr. Då växte behovet av ett gemensamt skriftspråk för varje nation och en språklig variant (dialekt), som hade stor politisk och/ eller kulturell betydelse, favoriserades framför de andra.

Utvecklingen från latin till romanska språk har följande kännetecken: (Ibland hade dessa tendenser börjat redan i det talade latinet under romarriket framför allt hos mindre bildade personer.)

Fonetik och uttal: Ljudförändringar.

(Latinska ord står här nedan i sina akkusativformer då de romanska orden mestadels bildades av dessa.)

/h/-ljudet började tidigt försvinna. Människor utan skolutbildning tvekade var det skulle sättas in under klassisk latinsk tid redan före Kristi födelse. Så småningom försvann det helt. De invaderande germanfolken hade i sina språk ett starkt *h*, uttalat som tyskt ach-Laut dvs en velar spirant. Därför kom h-ljudet i lånord från dessa språk att bevaras betydligt längre än i de latinska orden. Spår av detta finns i germanska lånord i franskan där elisionen uteblir t.ex. *le Havre* (jfr ty. *Hafen*), *le hareng* (= sillen jfr ty. *Herring*), *la halle* (=saluhallen), *la halte* (= hållplatsen jfr ty. *halten* = hålla). Men *l'homme* (= mannen av latinets **hominem**), *l'hôtel* (= hotellet av lat. **hospitale**), *l'heure* (= timmen av latinets **horam**).

Det klassiska latinet hade en musikalisk accent, betoning som uttrycks i skillnad i tonhöjd som nu finns exempelvis i finskan. Denna började under 200-talet att ersättas av en exspiratorisk accent ”tryckaccent”, där betoningen uttrycks med ett starkare tryck. Även skillnaden mellan korta och långa vokaler försvann med tiden. Germanerna hade en stark tryckaccent på ordens första stavelse. Detta gjorde att de betonade vokalerna /e/ och /o/ i orden ofta blev en diftong, i spanskan i både öppen och slutna stavelser, italienskan endast i slutna stavelser.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
semper	alltid			<i>siempre</i>
centum	hundra			<i>ciento</i>
novus –a	ny	<i>neuf, neuve</i>	<i>nuovo, .a</i>	<i>nuevo, -a</i>
bonus, -a	god		<i>buono, -a</i>	<i>bueno, -a</i>

Vidare föll på grund av dessa vokaler i obetonade stavelser stundom helt bort.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
insulam	ö	<i>île</i>		<i>isla</i>
dominam	husfru	<i>dame</i>	<i>donna</i> (kvinna)	<i>dueña, doña</i>
litteram	bokstav	<i>lettre</i>		<i>letra</i>
viridem	grön	<i>vert</i>		<i>verde</i>

Om därvid efter ett vokalbortfall ett **m** eller **n** kom att stå intill ett **r** eller **l** sattes ett extra **b** respektive **d** emellan som stödljud. Jfr. svenska *mindre* av *minre** och engelska *slumber* = *slumra*, *timber* = *timmer*.

latin	betydelse	franska	spanska
cameram	rum	<i>chambre</i> → eng. <i>chamber</i>	
numerus	antal	<i>nombre</i> → eng. <i>number</i>	
ponere	ställa, lägga	<i>pondre</i>	
tenerem	späd	<i>tendre</i> → eng. <i>tender</i>	
cinerem	aska	<i>endre</i> → eng. <i>cinders</i> (jfr. <i>Cinderella</i>)	
hominem	människa		<i>hombre</i> (man)
umerum	skuldra, axel		<i>hombro</i>
feminam	kvinna		<i>hembra</i> (hona)

Kort /i/ blev ofta öppet /e/ och kort /u/ öppet /o/.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
guttam	droppe	<i>goute</i>	<i>goccia</i>	<i>gota</i>
buccam	mun	<i>bouche</i>	<i>bocca</i>	<i>boca</i>
in	i, på	<i>en</i>		<i>en</i>
inter	mellan	<i>entre</i>		<i>entre</i>
lingua	tunga, språk	<i>langue</i>		<i>lengua</i>

Förbindelserna **sc-**, **sp-** och **st-** i början av ord var på många håll svåra att uttala och ett extra **e** s.k. *prostetiskt e* sattes till. Detta gällde även för germanska språk som senare kom in i språken: sp.*estaca* = stake, *Estocolmo* Stockholm, fr. *écume* = skum.

latin	betydelse	franska	portugisiska	spanska
scribere	skriva	<i>écrire</i>	<i>escrever</i>	<i>escribir</i>
scholam	skola	<i>école</i>	<i>escola</i>	<i>escuela</i>
sperare	hoppas	<i>espérer</i>	<i>esperar</i>	<i>esperar</i> (hoppas, vänta)
stellam	stjärna	<i>étoile</i>	<i>estrela</i>	<i>estrella</i>

Nasalerna /**n/** och /**m/** försvann i slutna stavelser och vokalerna bredvid nasalerades först, men sedan försvann även ofta nasaleringen.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
insulam	ö	<i>île</i>	<i>isola</i>	<i>isla</i>
mensem	månad	<i>mois</i>	<i>mese</i>	<i>mes</i>

Latinskt **fl-**, **pl-** och **cl-** blev i folkliga ord italienskt **fi-**, **pi-**, **chi-**, spanskt **ll-** och portugisiskt **ch-** (=sje-ljud) i början av ord men förblev kvar i senare inlånade latinska ord t.ex. *claro*, *flor*.

latin	betydelse	italienska	portugisiska	spanska
flammam	låga	<i>fiamma</i>	<i>chama</i>	<i>llama</i>
plenum	full	<i>pieno</i>	<i>cheio</i>	<i>lleno</i>
clamare	kalla	<i>chiamare</i>	<i>chamar</i>	<i>llamar</i>

I framför allt de romanska språk som talades i nordligaste Italien och längre västerut övergick de tonlösa klusilerna /**k**, **p**, **t/** till att bli tonande dvs. /**g**, **b**, **d/**. Dessa försvagades sedan ytterligare mellan vokaler och blev motsvarande frikativa ljud och föll ibland bort helt. De omgivande vokalerna drogs då samman.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
matrem	mor	<i>mère</i>	<i>madre</i>	<i>madre</i>
lucem	ljus		<i>luce</i>	<i>luz</i>
maturum	mogen		<i>maturato</i>	<i>maduro</i> (även spanska)
securum	säker	<i>sûr</i>	<i>sicuro</i>	<i>seguro</i> (även spanska)
apem → dim. apiculam	bi	<i>abeille</i>	<i>ape</i>	<i>abeja</i>

Slut **-m** föll och i Italien och på Balkan också slut **-s**, vilket bl.a. fick betydelse för kasussystemets sammanfall och pluralbildningen.

Grammatik

Genom att kasussystemet föll samman var det i allmänhet den latinska ackusativformen som blev grunden till substantivens och adjektivens utformning. Endast i några få fall utgick man från nominativformen.

På grund av att vissa konsonanter och ibland vissa vokaler föll bort i slutet av ord och kort /u/ och kort /i/ blivit /o/ respektive /e/, kom det att bli allt svårare att skilja de olika kasusformerna åt. Neutrum och maskulinum singular sammanföll och neutrum pluralis förväxlades med femininum singularis, då båda slutade på **-a**. Ibland blev det två olika ord.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
velum	segel, hölje, förhänge	<i>le voile</i> = slöja <i>la voile</i> = segel	<i>velo</i> = slöja <i>vela</i> = segel	<i>velo</i> = slöja <i>vela</i> = segel

Ord med oregelbunden böjning började böjas mer regelbundet.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
esse	vara	<i>être</i>	<i>essere</i>	<i>ser</i>
velle	vilja	<i>vouloir</i>	<i>volere</i>	
nurum (fem. 4 dekl.)	svärdotter		<i>nuora</i>	<i>nuera</i>
socrum (fem. 4 dekl.)	svärmor		<i>suocera</i>	<i>suegra</i>

Korta substantiv förlängdes genom att deras diminutivformer i stället blev de normala formerna.

latin	betydelse	franska	italienska	spanska
aurem → auriculam	öra	<i>oreille</i>	<i>oreccia, oreccio</i>	<i>oreja</i>
anum → anulum, anellum	ring	<i>anneau</i>	<i>anello</i>	<i>anillo</i>

Av verbens perfektparticipstam bildades i klassiskt latin nya verb efter 1:a konjugationen dvs. med slut på **-are** som angav en intensiv betydelse t.ex. **dicere** (=säga), **dictare** (= säga med kraft, diktera). Ibland kunde senare sådana verb försvagas och betyda detsamma som det ursprungliga verbet. Detta hade redan förekommit under klassisk latinsk tid med korta verb såsom **canere** – **cantare** (= sjunga), **nare** – **natate** (= simma). Denna utveckling fortsatte och blev vanlig i det folkliga latinet.

Genom tillägg av **-sc-** bildades s.k. inkoativa verb (dvs. övergångsverb såsom lat. **nasci** (=födast), **crescere** (= växa) liksom **-na** i svenskans ljusna, mörkna, rodna och **-en** i engelskans lighten, darken, redder) Detta fick nu en ökad användning t.ex. italienska: *capisco* (= jag fattar, förstår) av latin: **capio** (= jag tar), spanska: *amanecer* (= bli morgon), franska: *finissant* (= slutande), inlånat i engelska verb som *finish, punish*. (latin: **finire, punire**).

Nya tempus bildades med hjälpverb. De klassisk-latinska futurum- och imperfektformerna blev efter bortfall av en del slutkonsonanter alltför lika och nya sätt att bilda futurum utvecklades med hjälpverb såsom **habere** och **ire** (jfr svenskans 'kommer att'). Likaså började nya perfekt och pluskvamperfekt-former att bildas med verbet **habere** och ibland med **esse** liksom i germanska språk med verb som betyder *ha* (jfr svenskans 'har', 'hade', eng.*have, had och ty.habe, hatte resp. bin, war*).

De ursprungliga latinska perfektformerna fick endast preteritumbetydelse och i somliga romanska språk användes de endast i litterär stil (såsom i franska och norditalienska). De passiva personändelserna försvann och passiv form bildades helt och hållet med perfekt particip och personböjda former av hjälpverbet **esse** i olika tempus. Också reflexiva verb kom att användas i passiv betydelse. Med passiva former försvann även deponens och ersattes med aktiva ändelser.

Imperfekt konjunktiv försvann i de flesta fall och ersattes med pluskvamperfekt konjunktiv eller indikativ (såsom i spanskan).

Gerundium och gerundivum dvs. verbalsubstantiv respektive verbaladjektiv med **nd**-suffix sammanföll och kom att användas som presens particip, medan de latinska presensparticipformerna övergick till vanliga adjektiv.

Imperativ kvarstod, men då romarna alla hade varit 'du' med varandra fanns inga speciella former i klassiskt latin för personer som man skulle vara extra hövlig mot såsom i de romanska språken. Där fick presens konjunktiv utökad användning som "hövliga" imperativformer.

Räkneordet **unus,-a,-um** kom att användas även som obestämd artikel och det demonstrativa pronominet **ille,-a,-ud** (= denne, den där) och ibland även **ipse,-a,-um** (= själv) som bestämd artikel. Former av **ille** kom att användas också som personliga pronomen. Det possessiva pronominet **suus,-a,-um** betydde nu inte bara 'sin, sitt, sina' utan även 'hans, hennes' och ibland också 'deras'.

De latinska orden **ecce** (= se här!) och **atque** (= och) ställdes ofta ihop med **ille** och **iste** och bildade nya demonstrativa pronomen, men de självständiga formerna **iste** och **ipse** behölls också ibland men med nya betydelser.

Adjektiven började kompareras med 'mer' och 'mest' i stället för med ändelser: it. *più*, fr. *plus* (av lat. **plus**), sp. *más* (av lat. **magis**) i komparativ och med dessa former föregångna av bestämda artiklar i superlativ. De klassiska ändelserna på **-issimus** behölls också fast endast såsom elativer/absoluta superlativer såsom sp. *generalísimo* (*Franco*), it. *bravissimo* (= mycket bra, *fortissimo* (= mycket starkt). Även komparativformerna och superlativformerna av de oregelbundna adjektiven behölls och kom att användas såsom egna glosor. Adverb som bildats på regelbundet sätt av adjektiv med slut på **-e** respektive **-iter** försvann i regel. Undantag: **bene** = bra, väl och **male** = dåligt, illa. I stället användes omskrivning med **-mente**, ablativ av **mens, mentis** f. t.ex. *lentamente* betydde 'med långsamt sinne/lag/' dvs. 'långsamt'.

Ordförråd

En del ord betraktades som mer lärda och försvann från talspråket. De ersattes med synonymer som visat sig mer livskraftiga. Men de "utkonkurrerade" orden levde vidare i det latinska skriftspråket och lånades många gånger senare in i romanska språk såsom lärda latinska lånord. Exempel på sådana synonymer är:

Klassiskt latin:	* Vulgärlatin:
mensa (= bord)	tabula
/com/edere, esse (= äta)	manducare
caseus (= ost)	formaticus/-um
capere (= ta)	prehendere
urbs (= stad)	civitas
sīdus (= stjärna)	stella
vir (= man)	homo
equus (= häst)	caballus (keltiskt)
pulcher (= vacker)	bellus
bellum (= krig)	guerra (germanskt)
albus (= benvit), candidus (= bländvit)	blancus (germanskt)
laetus (= glad)	alacer

Klassiskt latin:	Vulgärlatin:
cruor (= blod)	sanguis
domus (= hus)	casa
emere (= köpa)	comparāre
ignis (= eld)	focus
lūdere (= spela, leka)	jocāre
loqui (= tala)	parabolare (grekiskt) fabulare
magnus (stor)	grandis
ferre (= bära)	portāre
docere (= undervisa)	insignare
caput (= huvud)	testa
os (= mun)	bucca
vesper (= afton)	sera, tarda

*Vulgärlatin = det latinska folkspråket, som alltså inte har något att göra med den moderna betydelsen av ordet 'vulgär'.

Romarna hade inget speciellt ord för 'ja' och 'nej' utan använde upprepningar eller omskrivningar av typen 'så är det /inte/ ' eller 'han gjorde /inte/ det'. **Sic** betydde 'så' och **non** 'inte' och de blev orden för 'ja' och 'nej' *si, no* på språk som italienska och spanska. **Hoc** 'detta' och **hoc+ille** blev 'ja' på andra språk (av fras av typen **Hoc ille** (**fecit**) blev occitanska *oc* och franska *oui*).

De språk som talades i de erövrade områdena före den romerska erövringen såsom keltiska, iberiska, baskiska och grekiska lämnade ett antal lånord (substratpåverkan) men lånord kom även in från de invaderande folken som germaner och araber i väst och slaver och senare ungrare och turkar i öst (superstrat- och adstratpåverkan).

Exempel på **keltiska** lånord:

- I franska: *cloche* = ringklocka, mlat. *clocca* ljudhärmande ; *bief* = kanal mellan slussar; *if* = idegran; *bille* = slags spelkula; *soc* = plogbill; *ruche* = bikupa; *claie* = brickalande = myr; *grève* = strejk; *roche* = rock; *bec* = näbb, munstycke; *jarret* = knäveck; *briser* = bryta; *dru* = stark; *drap* = kläde, tyg; *bijou* = 'smycke' av bretonska: *bizou* = ring, från *biz* = finger; *alouette* = lärka; *mouton* = får (därav eng. *mutton* = färskött; jfr iriska: *molt* och bretonska: *maout* = får);

- I spanska: *álamo* = poppel; sp. *alondra* = lärka; sp. *bruja* = häxa; sp. *llanta* = hjulring; *mineral* ; *trapo* = trasa; *vereda* = stig; *brigada* ; *cerveza* via latinskt lån **cervicia** = öl;

- I flera språk:

fr. ; *lieue* = (längdmått, ca. 4 km.), sp. *legua* (=5 572 m.)

it. *camichia*, sp. *camisa*, fr. *chemise* (= lat.**tunica**)

it. och sp. *caballo*, fr. *cheval* (via latinskt lån **caballus** = **equus**)

sp. *camino*, fr. *chemin* (= lat.**via**)

it. och sp. *carro*, fr. *char* (= lat. **plaustrum**, **currus**)

sp. *carpintero*, fr. *charpentier* = snickare, ursprungligen 'vagnmakare'

fr. *changer*, it. *cambiare*, sp. *cambiar* = växla, ändra, byta

it. *ambasciata*, sp. *embajada*, fr. *Ambassade*

it. *tunnel*, sp. *túnel*, fr. *tunnel*,

Exempel på **iberiska** lånord:

- I spanska: *arroyo* = bäck; *bahía* = bukt; *barranca* = ravin; *barro* = lera; *bayoneta*; *cama* = säng; *gordo* = fet; *gusano* = mask; *manteca* = fett, dim. *mantequilla* = smör; *marrano* = gris; *parque* = park; *perro* = hund; *sarna* = skabb.

Exempel på **baskiska** lånord:

- I spanska: *izquierdo* = lat.**scaevus**, **sinister** (*ezker* = den andra /handen/); *escarcha frost*; *pizarra* 'svarta tavlan' (*arri* = sten);

- I franska: *bizarre* 'bisarr' från baskiska *bizar* (= skägg);

Exempel på folkliga **grekiska** lånord som bl.a. kom in från de forna kolonierna och senare från det bysantinska Syditalien:

- I franska: *chaise* (av *cathedra*, lat. **sella** = stol); *couper* (= skära);

- I flera språk: it. *pietra*, sp. *pedra*, port. *pedra*, fr. *pierre* (av *petra* (= lat.**lapis** sten);

fr. *barque*, sp. *barco*, *barca* = båt (av *baris*);

it. *parlare*, fr. *parler* (av *parabolare*);

it. *zio*, sp. *tío* (= onkel);

fr. *coup*, it. *colpo*, sp. och port. *golpe*, (av *colaphus* = slag);

fr. *beurre*, it. *burro*, (av *butyrum* = smör);

fr. *lampe*, it. *lampada*, sp. *lámpara*, (av *lampás* = lampa);

Exempel på **germanska** lånord:

namnen på vädersträcken;

it. *albergo*, sp. *albergue* = enklare hotell jfr *härbärke* och eng. *harbour* = hamn;

fr. *attaquer*, it. *attaccare*, sp. *atacar* = anfälla, attackera; fr. *attacher* = fästa vid (med det latinska prefixet

ad tillagt framför); fr. *détacher* = lösgöra, sp. *destacar* = detachera, avdela (trupp); it. *staccato* =

lösgjort föredragssätt; *taco* = kil, kloss, munsbit; sp. *estaca* = påle, sv. *stake*; jfr sv. staket;

it. *balcone* = balkong jfr sv. balk, bjälke,

fr. *banque*, it. och sp. *banca/banco* = bank, bänk jfr sv *bank*, *bänk*;

fr. *blanc*, it. *bianco*, sp. *blanco*, port. *branco*, = vit, jfr sv. *blank*,
 sp. *bigote* = mustasch, troligen besläktat med gammalengelska svordomen *bi god* (by God), ty. *bei Gott*;
 fr. *bleu* = blå;
 fr. *brun* = *brun*, därav *brunett*;
 it. och sp. *bravo*, från eng. *brave* = tapper, modig, käck som en germansk soldat med *barbarspråk*, ty.
brav, sv. *bra* jfr *costa brava* = den vilda kusten (med branta klippor);
 fr. *féodal* besläktat med 'fä' = boskap;
 fr. *frais*, it. och sp. *fresco* = färsk, frisk;
 fr. *gage* = pant, säkerhet, garanti; besläktat med eng. *wed*;
 fr. *garder* = vakta, se till med motsvarande substantiv i betydelsen 'vakt' jfr *vårda*, eng. *ward*; it.
guardare, sp. *guardar* = förvara, behålla, (inlånat från fr. i en. *guard*), lat. **custodire** 'vakta',
 fr. *gant*, it. *guanto*, sp. *guante*, = handske; jfr *vante*,
 fr. *guerre*, it. och sp. och port. *guerra*, jfr eng. *war*, (= lat. **bellum** 'krig'),
 fr. *guide*, sp. *guía*, besläktat med eng. *wit*, sv. *veta*,
 fr. namnet *Guillaume*, ty. *Wilhelm*,
 fr. *riche*, it. *ricco*, sp. och port. *rico*, (= lat. **dives**);
 fr. *côte*, it. och sp. och port. *costa*, (= lat. **ora, rípa** 'kust, strand');
 fr. *jardin*, sp. *jardín*, (lat. **hortus** 'trädgård');
 it. *bicchieri*, jfr. ty. *Becher*, sv. *bägare* = lat. **poculum**),
 fr. *honnir* = håna, skämma ut;
 it. *scaramuccia* sp. *escaramuza* = skärm/ytsling/, sp. *escaramujo* nypon/buske/; fr. *escrime*, it. *scherma*;
 sp. *esgrima* = fäktning/skonst/; it.: *scrima*, jfr *skärm/ytsling*;/;
 fr. *souper* = *supé*, kvällsmål' = lat. **cena**,
 fr. *saisir*, sp. *sacar* = ta ut; jfr. eng. *seize* = gripa och sv. *sak*;
 fr. *robe* = klänning, sp. *robar* = stjäla, röva; jfr sv. *rov*,
 fr. *bandage*, sp. *vendar* = förbinda (sår), *vendaje* = bandage; jfr sv. binda, (för)band ,
 fr. *salle*, it. och sp. och port. *sala* = *sal*; därav *salong*.

Om germanska ord som började på **V/W** lånades in, kom de att börja med **g/gu** i lånorden:

eng. *war*: fr. *guerre*, it. och sp. *guerra*;
 sv. *vada*, eng. *wade*: it. *guadare*;
 sv. *vårda*, eng. *ward*: fr. *garder* (= titta till), it. *guardare*, sp. *guardar* (= bevara, behålla);
 sv. *vante*: fr. *guant*, sp. *guante*;
 eng. *waste*: sp. *gastar*,
 sv. *bevara*, *förvaring*, eng. *beware*: fr. *garage*;
 eng. *wed* (= gifta bort, gifta sig med, släkt med sv. 'vad'): fr. *gage* (= pant), *engager*;

Exempel på **arabiska** lånord:

svenska	franska	italienska	spanska
algebra	algèbre	algebra	álgebra
alkohol	alcool	alcool	alcohol
arsenal	arsenal	arsenale	arsenal
siffra	chiffre	cifra	cifra
noll	zéro	zero	cero
kaffe	café	caffè	café
socker	sucre	zucchero	azúcar
soffa	sofa	sofa	sofá
almanack	almanach	almanacco	almanaque

amiral	amiral	ammiraglio	almirante
magasin	magasin	magazzino	almacén
mameluck	mameluck	mamelucco	mameluco
razzia	razzia	razzia	
olja			aceite
tull	douane	dogana	aduana
borgmästare			alcalde
by			aldea
matta			alfombra
kjol	jupe		

De flesta arabiska lånord börjar på den arabiska artikeln **al-**, ibland förkortat bara till **a-**. Det kan bero på att berber som levde i Nordafrika framför allt västerut inte riktigt visste var artikeln slutade och själva ordet började. De ord som kom in i Syditalien lånades i regel utan artikel såsom italienska *zucchero*, *dogana*, *magazzino*, men i spanska *azúcar*, *aduana*, *almacén*.

Från det lärda latinet strömmade ord in i folkspråken. De ursprungliga latinska orden i dessa hade till stora delar förvandlats i folkmun och gick ibland inte ens att känna igen. Samma ord lånades in på nytt och på så sätt skapades ”dubbletter” av många ord, där de senare inlånade liknade de klassiska latinska betydligt mer. Ofta hade dessa att göra med kyrka, skola, vetenskap, teknik eller förvaltning.

Exempel på sådana dubletter:

Franska

latin	folkligt ord	lärt ord
<i>aquam</i> = vatten	<i>eau</i> = vatten	<i>aquarium</i> , <i>aqueduc</i>
<i>bibere</i> = dricka	<i>boire</i> = dricka	<i>bibéron</i> = nappflaska
<i>causam</i> = /or/sak	<i>chose</i> = sak	<i>cause</i> = orsak
<i>decimum</i> = tionde	<i>dîme</i> = tionde	<i>décime</i> = tiondel
<i>directum</i> = rak	<i>droit</i> = rak, rät, höger, rättighet, juridik	<i>direct</i> = rak, rätt, riktig
<i>hospitalem</i> = gästfri	<i>hôtel</i> = hotell	<i>hôpital</i> = sjukhus
<i>legalem</i> = laglig	<i>loyal</i> = lojal, hederlig	<i>légal</i> = laglig, rätts-, lovlig
<i>navigare</i> = segla	<i>nager</i> = simma	<i>naviguer</i> = segla
<i>hominem</i> = människa	<i>on</i> = ’man’ i allmän betydelse (från nominativ <i>homo</i>)	<i>homme</i> = man/lig person/,
<i>populum</i> = folk	<i>peuple</i> = folk	<i>populaire</i> = folklig, omtyckt av folk
<i>pastorem</i> = herde	<i>pâtre</i> = herde (av nominativ <i>pastor</i>)	<i>pasteur</i> = kyrkoherde, protestantisk präst

latin	folkligt ord	lärt ord
<i>quadragesimum</i> = fyr tionde	<i>carême</i> = fasta: Jesus fastade i 40 dagar	<i>quadragesime</i> = fastlagssöndag
<i>operari</i> = arbeta	<i>ouvrer</i> = arbeta	<i>opérer</i> = utföra, verka
<i>pisces</i> = fisk	<i>poisson</i> = fisk	<i>piscine</i> = fiskdamm, simbassäng
<i>scholam</i> = skola	<i>école</i> = skola	<i>écolaire</i> = skol
<i>seniorem</i> = äldre	<i>sire</i> = herre, Ers Majestät (av nominativ <i>senior</i>)	<i>seigneur</i> = förnäm herre, storman, Herren

Italienska

latin	folkligt ord	lärt ord
<i>bibere</i> = dricka	<i>bere</i> = dricka	<i>biberon</i> = drinkare, nappflaska
<i>causam</i> = /or/sak	<i>cosa</i> = sak	<i>causa</i> = orsak
<i>clavem</i> = nyckel	<i>chiave</i> = nyckel	<i>clavicula</i> = nyckelben
<i>firmare</i> = stärka	<i>fermare</i> = stanna, hålla fast	<i>firmare</i> = bekräfta, skriva under
<i>matrem</i> = moder	<i>madre</i> = mor	<i>materno</i> = möderne-,
<i>mensis</i> = månad	<i>mese</i> = månad	<i>mensile</i> = månads-,
<i>natare</i> = simma, flyta	<i>nuotare</i> = simma	<i>natatorio</i> och <i>natante</i> = flytande, sim-
<i>pisces</i> = fisk	<i>pesce</i> = fisk	<i>piscina</i> = simbassäng
<i>scholam</i> = skola	<i>scuola</i> = skola	<i>scolastico</i> = skol-,
<i>siccum</i> = torr	<i>secco</i> = torr	<i>siccità</i> = torra
<i>sextam</i> = sjätte	<i>siesta</i> = vilostund efter lunch vid den sjätte romerska timmen	<i>sexta</i> = sjätte

Spanska

latin	spanska	spanska
<i>aquam</i> = vatten	<i>agua</i> = vatten	<i>acuático</i> = vatten-
<i>audire</i> = höra <i>aurem</i> = öra	<i>oír</i> = höra	<i>auricular</i> = hörlur
<i>bibere</i> = dricka	<i>beber</i> = dricka	<i>biberón</i> = nappflaska
<i>capita</i> = huvud	<i>cabeza</i> = huvud	<i>capital</i> = huvud -, kapital, huvudstad
<i>causam</i> = /or/sak	<i>cosa</i> = sak	<i>causa</i> = orsak
<i>clavem</i> = nyckel	<i>llave</i> = nyckel	<i>clave</i> = facit
<i>ferrum</i> = järn	<i>hierro</i> = järn	<i>ferrería</i> = järnverk, <i>ferrocarril</i> = järnväg
<i>fumum</i> = rök	<i>humo</i> = rök	<i>fumador</i> = rökare
<i>insulam</i> = ö	<i>isla</i> = ö	<i>península</i> = halvö
<i>iuvenem</i> = ung	<i>jóven</i> = ung	<i>juventud</i> = ungdom
<i>lucrari</i> = vinna	<i>lograr</i> = lyckas	<i>lucrar</i> = göra vinst

latin	spanska	spanska
<i>matrem</i> = moder	<i>madre</i> = mor	(<i>lengua</i>) <i>materna</i> = moders- (mål)
<i>mensem</i> = månad	<i>mes</i> = månad	(<i>tarjeta</i>) <i>mensual</i> = månads-(kort)
<i>natare</i> = simma, flyta	<i>nadar</i> = simma	<i>natación</i> = simning
<i>piscem</i> = fisk	<i>pez/pescado</i> = fisk	<i>piscina</i> = simbassäng
<i>populum</i> = folk	<i>pueblo</i> = folk, by	<i>popular</i> = folk-, omtyckt av folk
<i>rigare</i> = vattna	<i>regar</i> = vattna	<i>irrigación</i> bevattning
<i>scholam</i> = skola	<i>escuela</i> = skola	(<i>año</i>) <i>escolar</i> = skol-(år)
<i>signum</i> = tecken	<i>seña / señal</i> = tecken, märke signal	<i>sino</i> = öde / <i>signo</i> = tecken
<i>silvam</i> = skog	<i>selva</i> = regnskog	<i>silvestre</i> - skogs
<i>super</i> = över, ovanför	<i>sobre</i> = över, om	<i>superar</i> = överträffa

Italienska

Ända till slutet av 1800-talet var Italien uppdelat i mindre riken. Nord- och Mellanitalien bestod av oberoende små och medelstora stater. Syditalien lydde under främmande makter, längst under det spanska väldet. Där har det grekiska, arabiska och spanska inflytandet varit betydande. Italienskan var splittrad i en mängd olika dialekter innan något standardspråk växte fram. Så småningom blev toskanskan normgivande som litteraturspråk och standardspråk men talades vid Italiens enande endast av en mycket liten del av befolkningen. Dialekterna är därför mycket betydelsefulla.

Italienskan har varit förhållandevis konservativ och behållit mycket av latinets ljudsystem. Därför kan det ibland vara svårt att särskilja de ord som lånats in från latin under senmedeltiden från dem som ärvt från latin från början.

Några viktiga ljudförändringar i standarditalienska:

Hårda konsonantförbindelser har assimilerats:

dictum > <i>detto</i> = sagt	noctem > <i>notte</i> = natt	optimum > <i>ottimo</i> = bäst, jättebra
factum > <i>fatto</i> = gjort	octo > <i>otto</i> = åtta	septem > <i>sette</i> = sju
lactem > <i>latte</i> = mjölk	doctorem > <i>dottore</i> = doktor	ruptum > <i>rotto</i> = bruten, trasig
lectum > <i>letto</i> = läst; säng	sextum > <i>sesto</i> = sjätte	scriptum > <i>scritto</i> = skriven

/l/ har blivit /i/ efter konsonant:

planum > <i>piano</i> = plan	plus > <i>più</i> = mer, plus	clarum > <i>chiaro</i> = klar
plenum > <i>pieno</i> = full	(germ.) blancum > <i>bianco</i> = vit	clamare > <i>chiamare</i> = kalla
placet > <i>piace</i> = behagar	florem > <i>fiore</i> = blomma	cludere > <i>chiudere</i> = stänga
plu/v/it > <i>piove</i> = regnar	flammas > <i>fiamma</i> = flamma, eldslåga	ecclesia > <i>chiesa</i> = kyrka

Konsonanter mellan vokaler mjukades upp eller försvann ofta:

habere > <i>avere</i> = ha	pauperem > <i>povero</i> = fattig, stackars	viginti > <i>venti</i> = tjugo
habet > <i>ha</i> = han/hon har	ripam > <i>riva</i> = sjö-, havsstrand	ponere > <i>porre</i> = sätta, ställa, lägga
facere > <i>fare</i> = göra	reducere > <i>ridurre</i> = återföra, reducera, minska	insulam > <i>isola</i> = ö

/e/ blev /ie/ och /o/ blev /uo/ i öppen betonad stavelse:

heri > <i>ieri</i> = igår	tenet > <i>tiene</i> = håller	bonum > <i>buono</i> = god
decem > <i>dieci</i> = tio	novem > <i>nuove</i> = nio	novum > <i>nuovo</i> = ny

/e/ i första stavelsen övergick till /i/:

securum > <i>sicuro</i>	mensuram > <i>misura</i>	nepotem > <i>nipote</i>
fenestram > <i>finestra</i>	meliozem > <i>migliore</i>	seniorem > <i>signore</i>

På samma sätt alla ord med prefixet **re-** som blev *ri-* t.ex. *ricordare, ricreare, riforma, riservare*. När kort latinskt /i/ hade utvecklats till /e/ gick det på samma sätt ibland tillbaka till /i/ såsom i *lingua, in, simile*.

Det prostetiska **E** framför **sc-**, **sp-** och **st-** utvecklades också i Italien men avlägsnades snart som felaktigt av de lärde som också tog bort andra förstavelser på **e-** och **i-** t.ex. **Hispania, historia, exce/a/rptus** (= ”utplockad”), **infra, ecclesia, expensa, explicare** och **inimicus** som på italienska blev *Spagna, storia* (jfr eng.*story*), *scarso* = knapp, otillräcklig (jfr eng.*scarce*), *fra, chiesa, spesa, spiegare* och *nemico*. Särskilt gäller det de många ord som börjar på ett **s-** och har sitt ursprung i det latinska prefixet **ex-** som på svenska ofta motsvaras av ett nekande **ut-** eller **o-**: *scorso* = föregående, (utsprungen) *sfiorire* = vissna (utblomma), *sgelare* = tina (”utisa”), *svegliare* = väcka, *straniero* = utlänning (jfr eng.*strange*).

Kommentar till formläran:

Genom att slut-s försvann fanns inte längre någon skillnad mellan singularis och pluralis när det gäller substantiv och adjektiv. För att bilda pluralis kom därför latinets nominativändelser efter 1:a och 2:a deklinationerna att användas dvs. med **-i** för alla maskuliner och de femininer som slutar på *-e* (t.ex. *signori, spaghetti, macaroni, bambini*) och med **-e** för femininer som slutar på *-a* (t.ex. *donne, tagliatelle, piazze*. Slut-s-et i verbens du-form ersattes också med ett **-i** t.ex. **amas** > *ami*, **amabas** > *amavi*, **das** > *dai*, **scribis** > *scrivi*.

Konditionalis bildades med infinitiv + former av passato remoto (= det tempus som utvecklats ur latinets perfekt) av verbet *avere* < lat. **habere** och inte såsom i t.ex. spanskan eller franskan, där i stället imperfektändelserna lades till infinitiverna.

Spanska

Det germanfolk som först kom att härska i Spanien efter romarrikets fall var visigoterna. De kom emellertid inte att lämna några djupa spår i språket, endast några lånord, de flesta av militärt slag. På 700-talet invaderade morerna eller araberna landet för att stanna i flera hundra år, allra längst i söder. Där blev de kvar ända till 1492 och utövade i Spanien ett stort kulturellt inflytande som också spred sig till övriga Europa. Det här har satt spår i spanskan på så sätt att man har tagit upp nära 4000 lånord från arabiskan, ungefär åtta procent av det spanska ordförrådet är arabiskt: *azúcar* = socker, *zero* = noll, *azafrán* = saffran, *algodón* = bomull, *almendra* = mandel. För fler exempel se sidan 9.

Spanskan fick också från början en del ord från det litterära latinet där andra romanska språk längre österut har den ”folkliga” varianten: ’Huvud’ heter till exempel *cabeza* som kommer ifrån latinets **capita**, pluralis av **caput**. Andra språk har i stället någon form av ordet **testa** som på latin betydde ’krus’. (Jfr ty. *Kopf* med sv. *kopp*.) På samma sätt heter ’ost’ *queso* av latinets **caseum**, ’bord’ *mesa* av latinets **mensam** och ’äta’ *comer* av latinets **comedere** och inte några former av respektive ”folkligare” ord som **formaticum**, **tabulam** eller **manducare**.

Spanska kallas också kastilianska efter de borgar, *castillos*, som byggdes i striderna mot morerna, och var den dialekt som talades i norra Spanien under medeltiden då återerövringen från araberna började. När dessa slogs tillbaka, trängdes de andra latinska dialekterna undan mot väster och öster och kastilianskan bredde ut sig i mitten och allteftersom landet återerövrades även i söder. Därifrån spred den sig vidare efter kolonisationen under 1500- och 1600-talen över till Latinamerika.

Några viktiga ljudförändringar i standardspanska:

- Kort /i/ blev /e/ och kort /u/ blev /o/. Se ljudförändringar sidan 2: **minus**>*menos*, **vivis**>*vives*, **amamus**>*amamos*.

- Till skillnad från italienskan och franskan sker diftongering /e>ie/ och /o>ue/ inte bara i öppen utan också i slutet stavelse: *ciento* (= hundra), *cierto* (= säker, viss), *pienso* (= jag tänker, tror), *fuerte* (= stark), *puerta* (= dörr, port), *punte* (= bro), *tienda* (= tält, affär, shop).

- Latinskt **cl-, fl-, pl-** blir spanskt **ll**. Se ljudförändringar sidan 3: **clavem**>*llave* (= nyckel), **flammam**>*llama*, **planum**>*llano* (=plan, slät), **plorare**>*llorar* (= gråta) men kvarstår i lärdare latinska lånord t.ex. *claro*, *flor*, *pluma*.

- /c, p, t/ mellan vokaler blev tonande dvs. /g, b d/. Se ljudförändringar sidan 3: **acutum**>*agudo* (= skarp), **lacum**>*lago* (= sjö), **ecclesiam**>*iglesia* (= kyrka), **lupum**>*lobo* (= varg), **capita** (plur.)>*cabeza* (= huvud), **sapere**>*saber* (= veta, smaka), **pratam**>*prado* (= äng), **patrem**>*padre* (= far), **fatum**>*hado* (=öde).

- Insatta stödkonsonanter. Se ljudförändringar ovan: **hominem**>*hombre*, **feminam**>*hembra*, **humerum**>*hombro* (= skuldra, axel), **tenerre/venire+habeo**>*teneré*/veniré**> *tendré/vendré* (= ’jag ska hålla/ha’, ’jag ska komma’, futurumformer).

- Prostetiskt **E**. (Se ljudförändringar sidan 3): **scala**>*escalera* (=trappa), **spumam**>*espuma* (=skum), **stare**>*estar* (= stå, vara, befinna sig).

- Apokope dvs. bortfall av vokal i slutet av ord: Latinska infinitiver tappar alltså sitt slut -e t.ex. *amare*>*amar*, *tenere*>*tener*, *volvere*>*volver*, *dormire*>*dormir*. Andra exempel: **solem**>*sol*, **panem**>*pan*, **sitim**>*sed*, **florem**>*flor*, **crucem**>*cruz*, **veritatem**>*verdad*, **virginem**>*virgen*, **pagensem**>*país*.

- Troligen på grund av inflytande från baskiskan blev /f/ i början av ord - senare stumt /h/: **filium**>*hijo* (= son), **folia** (plur.)>*hoja* (= blad), **ferrum**>*hierro* (= järn), **facere**>*hacer* (= göra), **fabulari**>*hablar* (= tala), **ferire**>*herir* (=såra), **filum**>*hilo* (= tråd), **furum**>*horno* (= ugn), men kvarstår framför **ue** och **r** och i lärdare latinska lånord t.ex. **fui**, **focum**>*fuego* (= eld), **fortem**>*fuerte* (= stark), **frigidum**>*frío* (= kall), **frenum**>*freno* (= tygel, broms).

Det dröjde ända in på 1600-talet, innan detta helt slagit igenom.

- Även förstavelserna **ge-** blev *he-*: **germanam**>*hermana* (= syster), **gelatum**>*helado* (= frusen, kyld; glass).

- De tonande konsonanterna /g, b, v, d/ föll ofta bort: **legere** (= läsa)>*leer*, **viginti**>*veinte*, **vivebam** (=levde)>*vivía*, **videbamus**>*vivíamos*, **rivum**>*río*, **cadere** (= falla)>*caer*.

- Troligen på grund av påverkan från baskiskan kom **b** och **v** att uttalas på samma sätt (klusilt efter paus och efter nasal, frikativt inne i ord) och stavningen förväxlades ofta. Det utgör fortfarande ett stort stavningsproblem för många spansktalande.

- Slutkonsonanter föll utom **-n** och **-s**: **amat**>*ama*, **amant**>*aman* **mensam**>*mesa* (= bord), men **amas**, **casas** (oförändrade), **in**>*en*, **minus**>*menos*.

- **ll** och **nn** blev muljerade **l** och **n**: **caballum**>*caballo* (= häst), **sellam**>*silla* (= stol), **annum**>*año* (= år), **cunnum**>*coño* (= ”snippa”). Så även **mn** och **ni**: **somnum** (= sömn) och **somnium** (= dröm)>*sueño*,

Hispaniam>*España*.

- Dubbelkonsonanter blev enkla: **vaccam**>*vaca* (= ko), **siccum**>*seco* (= torr), **mappa** (=tygstycke)>*mapa* (= karta), **classem**>*clase*, **guttam**>*gota* (= droppe).

- Många konsonantgrupper assimilerades: **plumbum** (= bly)>*plomo*, **ursum** (= björn)>*oso*, **ipse** (=själv)>*ese* (= den där), **mensam** (= bord)>*mesa*, **septem**>*siete*, **octo**>*ocho*, **amplum** (=vidsträckt) >*ancho* (= bred), **multum**>*mucho*.

- **x** och **li** blir **ach-Laut** (velar spirant *x*) som stavas med **j**: **dixi**>*dije*, **traxerunt**>*trajeron*, **axem**>*eje* (=hjulaxel), **alium**>*ajo* (=vitlök), **meliozem** (= bättre)>*mejor*, **filium**>*hijo*.

- **di** efter vokal blev **y**: **hodie** (= i dag)>*hoy*, **radium** (=stråle)>*rayo* och **di** efter konsonant (och diftongen **au**) blev **z**: **gaudium** (= glädje)>*gozo* (= njutning).

- **ti** blev **c** eller **z**, som uttalas med läspljud eller s: **rationem**>*razón*, **nationem**>*nación*.

- Ofta skedde metateser, dvs. konsonanternas ordningsföljd omkastades: **periculum** (=fara)>*peligro*, **parabolam** (=liknelse)>*palabra* (=ord), **tenerum** (= ömsint)>*tierno*, **spatulam** (=skuldra)>*espalda* (= rygg), **oblitare**>*olvidar* (= glömma).

Kommentar till formläran:

- Bestämda artikeln som på spanska är *el* och *la* kommer liksom personliga pronomen i 3:e person av det latinska demonstrativa pronomenet **ille** (= denne, den där) och några av dess böjda former: *el chico* (= pojken), *la chica* (= flickan). Feminina substantiv som börjar på betonat **a** har också *el* som bestämd artikel: *el agua* (= vattnet) där *el* kommer av **illa** och inte som normalt av **ille**. Ett annat sätt att undvika vokalmöte är att - på franskt vis - elidera *a* i *la*: *l'agua*, vilket förekommer ibland dialektalt.

- Dativformen av både **ille** och **illa** var på latin **illi** och i pluralis **illis**. När ett dativobjekt och ett akkusativobjekt fanns i samma fras kom det dubbla **ll**-et att muljeras och **illi/illis** blev *glie* som senare via ett sje-ljud sammanföll med det reflexiva **se**. En fras som '**illi/illis illud dedit**' blev alltså '*Se lo dio*' = *Han/hon gav honom/henne/dem det*.
- För att markera ett personligt akkusativobjekt sätts prepositionen **a** framför: Pedro älskar Eva. = *Pedro quiere a Eva*. Eftersom ordföljden är friare i spanskan än till exempel svenskan skulle det annars kunna bli missförstånd om vem som älskar vem. (Detta fenomen finns också i sardiska och en räto-romansk dialekt med prepositionen *a* (latinets **ad**) och i rumänskan med prepositionen *pe* (latinets **per**).)
- **Mecum, tecum** och **secum** (= med mig/dig/sig) kom att utvecklas till "*migo*", "*tigo*" och "*sigo*", (på ålderdomlig, litterär italienska "*meco*", "*teco*", "*seco*"). Känslan av "go"- suffixets betydelse försvann så småningom och ett extra *con* måste sättas framför och uttrycken heter nu *conmigo, contigo* och *consigo*. (Portugisiskan har förutom dessa former även *connosco* och *convosco*.)
- Artighetsformer vid tilltal uppkom under medeltiden och personer kunde då tilltalas med *vos* = 'ni' med verbet böjt i 2:a person pluralis. I Uruguay och Argentina används det numera i stället för tilltal med *tú* = du. Som artighetsform i Spanien används nu *usted* som är en förkortning av *vuestra merced* (= ers nåd) med verbet böjt i 3:e person singularis. Också pluralen *ustedes* används i Spanien som artighetsform. I Latinamerika brukas denna till alla personer alltså även där *vosotros* = 'ni' = 'flera du-personer' används i Spanien.
- Hos verben kom inte bara latinskt pluskvamperfekt konjunktiv **amavissem** (= jag hade/ skulle ha älskat) att användas som spanskt imperfekt konjunktiv *amase* (= jag älskade/skulle älska) utan under slutet av medeltiden fick även pluskvamperfekt indikativ **amaveram** (= jag hade älskat) samma användning och betydelse: *amara* = *amase*. Formerna på *-ra* håller nu på att tränga ut *se*-formerna. Ibland har de konditionalisbetydelse även i huvudsatser såsom *hubiera, quisiera, pudiera* (av **habueram, quaesiveram, potueram**) Jfr bruket av denna form i språk som occitanskan och dalmatiskan.

Franska

Frankrike hade sedan medeltiden stor politisk och kulturell betydelse. Under 1300-talet blev språkvarianten i Paris, som var centrum för den politiska makten, det dominerande språket, men den fornfranska litteraturen hade ofta skrivits på annan dialekt. Så småningom utvecklades i Frankrike två språk *langue l'oïl* som ligger till grund för nutidens franska och *langue d'oc* som blev occitanska/provensalska. (Orden kommer av de båda språkens uttryck för 'ja': *oui* av **hoc ille (fecit)** respektive *oc hoc (fecit)*.)

Fornfranskan och modern franska skiljer sig sinsemellan mer än de andra romanska språkens fornspråk och nutidsspråk, mycket på grund av både galliskt och ett stort germanskt inflytande.

De galliska eller keltiska lånorden är många, ett par hundra, några exempel finns på sidorna 6-7. Troligt är att det franska *y*- ljudet och det franska och norditalienska *ö*- ljudet har påverkats av galliska uttalsvanor.

Ett annat lån från gallerna, dvs. kelterna, är tjugtalsräkningen som finns i baskiskan och keltiska språk, troligtvis ett arv från ibererna. 'Åttio' på franska heter *quatre-vingt*.

Om *h*-ljudets betydelse för utebliven elision i de germanska lånorden, se sidan 1, och exempel på germanska lånord, se sidanorna 7-8 i den gemensamma inledningen.

Några viktiga ljudförändringar i standardfranska:

- Om den *prostetiska* vokalen framför **sc-**, **sp-** och **st-**, se sidan 3 i inledningen.
- Alla obetonade slutvokaler föll bort utom slut-**a** som blev *-e* som numera är stumt: **murum** > mur, **bene** > bien, **partem** > part, **artem** > art, **sonum** > son, **herbam** > herbe, **portam** > porte, **patriam** > patrie.
- (I poitevinska, dialekten i Poitou, kvarstod dock slutvokalerna **-a** och **o**.)
- Betonade vokaler i slutet stavelse kvarstod: **partem** > part, **herbam** > herbe, **portam** > porte, **pontem** > pont, **sortem** > sort.
- Obetonade vokaler inne i ord föll: **arborem** > arbre, **tabulam** (= bräda, tavla) > table (= bord), **hominem** (= människa) > homme (= man), **feminam** (= kvinna) > femme.
- Om inskotten av *b* mellan **m** och **r** och *d* mellan **n** och **r**, se sidan 2.
- Betonat **a** i öppen stavelse blev *-e* **mare** > mer, **matrem** > mère, **cantare** > chanter men stavades *ai* framför **n** **panem** (= bröd) > pain, **lanam** (= ylle) > laine.
- Betonat kort **e** (och **ae**) diftongerade till **ie** framför konsonant som uttalades: **petram** (= sten) > pierre, **ferum** (= vild) > fièvre (= stolt), **caelum** (= himmel) > ciel, **febrem** > fièvre.
- Betonat långt **e** diftongerade till **oi**: **me, te** > moi, toi, **habere** > avoir, **credere** > croire, **regem** > roi, **legem** > loi, **sera** (= sen) > soir (= kväll). (Diftongen **oi** uttalades först 'oj', sedan 'oe' men under den franska revolutionen kom det folkliga uttalet 'oa' att bli norm.) Framför **n** blev det **ei/ie**: **venam** > vein, **senum** (= barm) > sein, **rem** (= sak) > rien (= ingenting), **bene** (= bra, väl) > bien.
- Betonat **o** blev **eu** eller **oEU** efter att först ha passerat ett mellanstadium med **ou**. (Jfr engelskans *colour, honour* m.fl. från normandisk dialekt.): **colorem** (= färg) > couleur, **honorem** (= heder) > honneur, **doctorem** > docteur, **horam** (= timme) > heure, **cor** > coeur (= hjärta), **sororem** > soeur (= syster), **bovem** > boeuf (= oxe), **mores** (= seder) > mœurs. Ett undantag är **amorem** som blivit *amour*. Detta anses vara påverkan från provensalskans *amor*, ett oumbärligt ord i trubadurdiktningen så betydelsefull under medeltiden, men den romerske kärleks gudens namn **Amor** kan också ha influerat. Den regelbundna franska ljudutvecklingen till *ameur* lever kvar i pikardisk dialekt i den pejorativa betydelsen 'brunst'.
- Suffixen **-arium**, och **-arium** blev *-ier* och *ière*: **panarium** > panier (= /bröd/korg), **cellarium** (= källare, förråd) > cellier, **riparium** > rivière (= flod), **luminarium** > lumière (= ljus).
- I ord med slut på **-iam** och **-tionem** skedde en *metates*, dvs. omkastning av vokaler: **gloriam** > gloire, **victoriam** > victoire, **memoriam** > mémoire, **rationem** (= förnuft) > raison, **potionem** (= gift/dryck) > poison.
- Ett bakre **l** framför annan konsonant vokaliserades och blev **u**: **cal(i)dum** > chaud (= varm), **alterum** > autre (= annan), **salvare** > sauver (= rädda), **saltare** > sauter (= hoppa), **bellum** > beau, **castellum** > château, **sol(i)dum** > sou, **mollem** > mou (= mjuk), **ultra** > outre (= utom, utöver, bortom). Detta fick betydelse för pluralbildningen av substantiv som slutade på **-l**. Då pluralis **-s**, som av munkarna ofta skrevs **-x**, sattes till kom **l**-et att stå före konsonant och alltså bli till **u**: *chevals* > chevaux, *animal* > animaux, *journals* > journaux.
- **C** framför **a** palataliserades ofta till **ch**: **carum** > cher (= kär, dyr), **causam** (= orsak, sak) > chose (= sak), **cantare** (= sjunga) > chanter, **vaccam** (= ko) > vache och **g** framför vokal palataliserades. (Inte i pikardiskan där **c** uttalades som **k** liksom i sardiskan.)
- Efter vokal palataliserades **c** framför **t** till halv vokalen **jod** och vokalen blev mera slutet: **factum** > fait, **noctem** > nuit (= natt), **octo** > huit (= åtta), vulg.lat. **lactem** > lait (= mjölk), **tectum** > toit (=tak).

- Likaså blev **c** och **g jod** i ordslut: (Nominativformerna) **pax** > *paix* (= fred) och **vox** > *voix* (= röst) och **digitum** > *doigt* (= finger).
- **di** och **g** palataliserades framför främre vokal till tonande sje – ljud: **diurnum** (= daglig) > *jour* (= dag), **gelare** > *geler* (= frysa något), **generosum** (= förnäm, ädel) > *généreux* (= frikostig, generös), **genium** (= skyddsande) > *génie* (= geni).
- Vokalerna nasalerades före **m** och **n**. När dessa inte längre uttalades kvarstod nasaleringen av vokalerna. Men före en vokal eller dubbel konsonant nasalerades inte vokalerna: *un – une, brun – brune, fin – finance, pomum* (=äpple) > *pomme, bon – bonne*.
- **c** och **g, t** och **d** försvann mellan vokaler och mellan vokal och **r** : vulglat. **jocare** (= skämta) > *jouer* (= spela, leka), **pacare** (= göra fredlig, lugna) > *payer* (= betala), **securum** > *sûr* (=säker), **a(u)gustum** > *août*, **vitam** > *vie* (= liv), **maturum** > *mûr* (= mogen), **nudum** > *nu* (=naken), **crudelem** > *cruel* (= grym), **patrem, matrem, fratrem** > *père, mère, frère*.
- **b** och **p** mellan vokaler och mellan vokal och **r** blev **v**: **fabam** > *fève* (= böna), **lupam** > *louve* (= varginna), **sapere** > *savoir* (= veta), **aper(i)re** (= öppna) > *ouvrir*, **februm** > *fièvre*, **capram** (= get) > *chèvre*, **librum** (= bok) > *livre*.
- **s** föll vanligen bort inuti ord framför konsonant. För att markera detta bortfall sattes in en circumflex: **testam** > *tête* (= huvud), **festam** > *fête*, **fenestram** > *fenêtre*, **i(n)sulam** > *île*, **castellum** (= kastell; borg) > *château* (= slott).

Kommentar till formläran:

- I regel härstammar substantivens och adjektivens former från de latinska ackusativformerna men några få kvarlevor av nominativformer finns: **hominem** > *homme* men **homo** > *on* =opersonligt 'man' (liksom italienskans *uomo* av nominativformen men spanskans *hombre* av ackusativformen), **pastorem** > *pasteur* (= /kyrko/herde, protestantisk präst) men **pastor** > *pâtre* (= herde), **seniorem** > *seigneur* (= förnäm herre, storman) men **senior** > *sire* (= herre, majestät).
- I franskan har bruket av partitiva partiklar utvecklats genom sammansättningar av prepositionen *de* + bestämd artikel för att uttrycka en obestämd mängd: *du café, de l'eau, des gens* = lite kaffe, vatten, folk.
- När det gäller verbböjningen har bortfallet av personändelser - åtminstone då det gäller uttalet - gjort det nödvändigt för förståelsen att sätta ut personliga pronomen liksom i de germanska språken.
- Bruket att placera ackusativformerna före dativformerna av personliga pronomen i tredje person *le/la/les lui, le/la/les leur* kan eventuellt ha germanskt inflytande. Ordföljden varierade i alla personer men så småningom rättades ordföljden till med dativpronomenet först i första och andra person i likhet med andra romanska språk men alltså inte i tredje person.
- Så småningom blev ordföljden ”rak” i franskan, dvs. subjektet kom att stå före predikatet. Detta kom i sin tur senare att påverka ordföljden i engelskan.

Portugisiska

Portugisiskan har i stort sett samma historiska förlopp som spanskan. Inte förrän på 1100-talet blev Portugal ett självständigt rike. Det galiciska språket som talas i Spanien norr om Portugal liknar mycket portugisiska. När

Portugal blev ett eget land kom ett blandspråk att bildas mellan en galicisk-portugisisk språkvariant i norr och en annan sydlig s.k. *lusitanska* som hade lånat in många fler arabiska ord.

Från germaner (sveber och visigoter) som invaderat landet finns också här endast ett fåtal lånord: *ganzo* = gås ty. *Ganz*, *estaca* = påle eng. *stake*, sv. *stake* och *staket* = 'liten stake' medan arabiskan har lämnat desto fler: *aldeia* = by, *arroz* = ris, *refem* = gisslan (arabiska och spanska: *rehén*).

Ett särdrag för att vara ett romanskt språk är bruket av räkneord för veckodagarnas namn. 'Måndag' heter alltså *segundafeira* som kommer efter *domingo*, Herrens dag, tisdag *terçafeira* etc., ett system som finns i arabiskan och hebreiskan där *sabbat* betydde 'den sjunde' nämligen dagen då Gud vilade efter skapelsen. Denna typ av benämning finns även i nygrekiskan, ryskan och isländskan.

I slutet av medeltiden kom en del franska och provensalska (occitanska) lånord in: *chapéu* = hatt, *trovador* = trubadur. Därefter lånades många ord in från andra romanska språk och under de senaste århundradena från engelskan.

I mitten av 1200-talet hade araberna drivits ut ur Portugal, alltså betydligt tidigare än ur Spanien. När Spanien återerövrades hade kastilianskan brett ut sig i mitten av halvön och trängt undan de andra romanska dialekterna mot både öster och väster. Därför har portugisiskan vissa drag gemensamma med katalanskan och några spanska dialekter. Som exempel kan nämnas **avsaknaden av kastilianskans ach-laut** (velar spirant) för **j** och för **g** (framför **e** och **i**), **tjocka slut-l**, **otydliga vokaler** i obetonade stavelser, **skrivtecknet ç** liksom i franskan och **bevarandet av f-ljud** i början av ord och att den romanska diftongeringen inte har ägt rum.

Andra viktiga ljudförändringar:

- Portugisiskan har ofta /r/ då andra språk t.ex. spanskan har /l/: *igresia* = kyrka, *obrigado* = förbunden, tvungen, tack, *branco* = vit (spanska: *iglesia*, *obligado*, *blanco*).

- /b/ och /v/ är skilda ljud såsom i de övriga romanska språken utanför den iberiska halvön.

- Enkla **L** och **N** mellan vokaler har ofta fallit och vokaler har dragits samman eller den första vokalen nasalerats och därmed har dessa ord i regel blivit kortare än motsvarande ord i andra romanska språk: *vir* = komma, sp.*venir*, *ter* = ha, sp.*tener*, *mão* = hand, sp.*mano*, *órgão* = organ, sp.*organo*, *lua* = måne, sp.*luna*, *geral* = allmän, sp.*general*, *dôr* = smärta, sp.*dolor*, *cor* = färg, sp.*color* (därför *cobra* av *colobra*), *só* = bara, sp. *sólo*, *voar* = flyga, sp. *volar*.

- På samma sätt har **L** fallit i de bestämda artiklarna som alltså heter *o*, *a*, *os*, *as*. Dessa former dras ofta ihop med såväl prepositioner som med personliga pronomen: *de* + *o* > *do*, *de* + *a* > *da*, *me* + *o* (= honom, den, det) > *mo*: *Vasco da Gama*, *autodafe*, latin: *actus fidei* (= troshandling), *Viana do Castelo*, *dos Santos*.

- Det latinska suffixet - **ionem** har på så sätt blivit - *ão*: *estação* = station, *permissão* = tillstånd, *excursão* = utflykt.

- De betonade vokalerna kvarstår och diftongerar inte som i de andra stora språken: *escola* = skola, *jogo* = spel, lek, *novo* = ny, *fogo* = eld, *mel* = honung, *neve* = snö, *cego* = blind, *feno* = hö.

- Portugisiskan är alltså liksom franskan rik på nasala vokaler. Ibland markeras de i skrift som ~ men också ord som slutar på *-m* och *-n* i slutet stavelse har föregående vokal nasalerad: *um* = en, *bom* = god, *fim* = slut, *imagem* = bild, *origem* = ursprung, *virgem* = jungfru, *cento* = hundra, *branco* = vit.
- Latinskt **cl-**, **fl-**, **pl-**, (som i italienskan blivit *fī-,pi,chi-* och i spanskan *ll*) skrivs *ch* och uttalas som sje-ljud: **clamare** > *chamar* = ringa, **clavem** > *chave* = nyckel , **flamma** > *chama* = låga, **plenum** > *cheio* = full, **plorare** > *chorar* = gråta.
- **C** i kombinationen **-ct-** palataliserades inte så långt som i de andra romanska språken utan blev **i** som bildade en diftong med föregående vokal: **noctem** > *noite* (=natt), vulg.**lactem** > *leite* (= mjölk), **pectus** > *peito* (= bröst), **strictum** > *estreito* (= trång), **facticium** (= konstgjord) > *feitiço* = trolldom, amulett, *fetisch*.
- **J** och **g** framför **e** och **i**, som i spanskan blivit ach-Laut, kom att uttalas som tonande sje-ljud [ʒ] såsom i franskan: *jogo* = spel, *gelado* = frusen; glass.
- Plural av vissa substantiv på **-l** blev **is**: sing.*animal*, plur.*animais*, sing. hotel, plur.*hotéis*.
(Jfr franskans *animal* – *animaux*, *journal* – *journaux*.)
- Det tjocka slut-**l**-et kom i brasiliansk portugisiska att uttalas som **u**.
- Ett **v** sattes in mellan **ou** och följande vokal: **audire** > *ouvir* (= höra), **laudare** > *louvar* (=berömma).

Kommentar till formläran:

Portugisiskan bildar (utom i högre stil) perfekt- och pluskvamperfektformer med verbet **tenere** som på portugisiska blivit *ter* i stället för verbet **habere** *haver* som i de andra romanska språken: *tenho amado* = jag har älskat, *tinha amado* = jag hade älskat, *tivesse amado* = jag skulle ha älskat. Men jämte detta sammansatta pluskvamperfekt finns latinets enkla pluskvamperfekt indikativ kvar: **ama/ve/ram** > *amara*. (Liksom även ibland i spanskan, men i regel har i spanskan denna verbform kommit att övergå till att bli ett av sätten, numera det vanligaste, att uttrycka imperfekt konjunktiv.) Latinets pluskvamperfekt konjunktiv **amavissem** = 'jag skulle ha älskat' har liksom i exempelvis spanskan och franskan övergått till att bli imperfekt konjunktiv *amasse* = 'jag skulle älska'.

Futurum och konditionalis bildas med infinitiv + presens respektive imperfekt av verbet **habere** som ett slags suffix i likhet med de andra romanska språken, men med den skillnaden att i europaisk - men inte brasiliansk-portugisiska det personliga pronominet sätts emellan infinitiven och hjälpverbet och inte före hela verbformen som i de andra romanska språken. En fras som 'jag ska tvätta mig' blir på italienska *mi laverò*, på spanska *me lavaré* och på franska *je me laverai* men på (europaisk) portugisiska *lavar-me-ei*. *comprá-lo-ei* = *comprarei* + *o* = 'jag kommer att köpa det', *dar-no-lo-ia* = *daria* + *nos* + *o* = 'hon skulle ge oss det', *dar-lho-ia* = *daria* + *lhe* + *o* = 'jag skulle ge honom det'. Futurum konjunktiv som går tillbaka på latinets futurum exaktum är mer levande i portugisiskan än i spanskan: *se tiverem tempo* = 'om de får/har tid'.

Infinitiven som satsförkortning kan böjas i personer: *sem dizermos/dizer uma palavra* = 'utan att vi sa/ utan att säga ett ord'.

Personliga pronomen kan sättas före predikaten på samma sätt som i de andra romanska språken men kan även stå efter enklitiskt påhängda med ett bindestreck i skrift: *ela me ama* = 'hon älskar mig' eller *ele amou-a* = 'han älskade henne' eller *ela deu-lhe o livro* = 'hon gav henne/honom boken'.

Oregelbundna preteritumformer (som kommit från latinska perfektformer) fick ingen personändelse utan skiljs ofta åt i 1:a och 3:e person genom vokalförändring: *fiz-fez* av *fazer* (lat. **facere**), *pus-pôs* av *pôr* (lat. **ponere**).

Stor dialektal variation finns men kan uppdelas i två huvuddelar, den europeiska (i Portugal, Azorerna och Madeira) och den brasilianska. Den afrikanska portugisiskan har drag av båda men liknar mest den europeiska.

Spanskan, portugisiskan och franskan har liksom engelskan fått stor spridning såsom stora kolonialspråk och talas idag i flera olika delar av världen och ordförråd, uttal och även ibland grammatik varierar därför i mycket hög utsträckning. De lärda latinska och grekiska orden återfinns på många håll i alla dessa språk.

Galiciska

Galiciskan var från början en portugisisk dialekt som kom att avskiljas då nationalstaten Portugal bildades. Under medeltiden hade den varit ett stort poetiskt språk men förlorade sedan sin ställning och blev endast en talad dialekt. I slutet av 1800-talet och under 1900-talet fick den högre status och betraktas nu som ett språk. Genom att Galicien tillhört Spanien har språket påverkats av spanskan både när det gäller uttal, ord och formlära och har nu drag gemensamma med både portugisiska och spanska. Somliga vill språkligt närma sig spanskan mera och andra bevara portugisiska drag.

Uttal:

Liksom i spanskan och portugisiskan i norr sammanblandas *b* och *v*, inga nasalvokaler finns och slutvokaler uttalas tydligare. *Ch* som i *chuva* = regn uttalas med /tʃ/ på galiciska men /ʃ/ på portugisiska. Tonande sje-ljud /ʒ/ på portugisiska blir tonlöst /ʃ/ på galiciska: port. *hoje* = idag, (latin: **hodie**, sp.*hoy*, it.*oggi*), galic.*hoxe* /oʃe/. Påverkan från spanskan i mera lärda ord som *perfecto* i stället för portugisiska *perfeito* eller *perfeito*, *optica* (= optikeraffär) i stället för dialektala galiciska varianter som *otica*, *outica* eller *oitica*.

Katalanska

Katalanskans föregångare talades i de östligaste Pyrenéerna och bredde ut sig under återerövringen från araberna tills den på 1200-talet nått nuvarande utbredning dvs. Spaniens östkust och Balearerna (Mallorca, Menorca och Ibiza). De katalanska grevskapen gick samman med Aragonien och katalanskan utvecklades som litteraturspråk och användes även som kansli- och förvaltningsspråk. När kungarikena Kastilien och Aragonien ingick personalunion (genom giftermålet mellan Isabella och Ferdinand) i slutet av 1400-talet trängde kastilianskan/spanskan gradvis ut katalanskan som skriftspråk och den utvecklingen pågick några hundra år men i samband med romantiken på 1800-talet började man åter skriva katalansk skönlitteratur. Under Francotiden i mitten av 1900-talet förtrycktes katalanskan starkt och tilläts inte som offentligt språk och lärdes inte ut som skriftspråk, men vid 1900-talets slut

har den fått status som officiellt språk jämte kastilianskan i nämnda delar av Spanien och är dessutom det enda officiella språket i den lilla republiken Andorra i Pyrenéerna.

Liksom i de andra språken på iberiska halvön har katalanskan en del lånord från keltiska språk men också från grekiska och t.o.m. fenicisk/puniska lånord vilket ju är naturligt med dess läge utmed medelhavskusten och de forntida kolonierna som fanns där. Även några ord lånades från de germanska visigoterna och frankerna såsom *estaca* (= påle, jfr sv. *stake, staket*) och *botó* (= knapp, jfr eng. *button*) och naturligtvis även från araberna som förblev förhållandevis länge i området.

Katalanska visar flera särdrag då det gäller ljudstruktur, formlära och ordförråd och skiljer sig till exempel från spanskan/kastilianskan mer än svenskan från sina nordiska grannar. Den närmaste släktingen är occitanskan i Sydfrankrike.

Några ljudförändringar:

- De betonade vokalerna är oförändrade men som förut nämnts blir de liksom i portugisiskan otydliga i obetonade stavelser o blir /**u**/ och a och e blir /**ə**/.
- Diftongerna ei uttalas /**ej**/ och ou /**ow**/ Port Bou /**por bow**/, Camp Nou /**kəm now**/.
- Framför det **jod** som bildats vid palataliseringen av **c** framför **t** har de korta vokalerna **e**, **o** och **a** har slutits: **lectum** > *llit* (= säng), **noctem** > *nit* (= natt), **oc/u/lum** > *ull* (= öga), **octo** > *vuit* (= åtta), vulg. lat. **lactem** > *llet* (= mjölk), **factum** > *fet*.
- Intervokaliska **b** och **d** försvann: **tabulam** (= bräda) > *taula* (= bord), **pedem** > *peu* (= fot), **matrem, patrem** > *mare, pare* (jfr sv. 'moder' och 'fader' som blivit 'mor' och 'far').
- **ll** och **nn** palataliserades och kom alltså att uttalas som muljerade **l** och **n**: **lacum** > *llac* (= sjö), **librum** (= bok) > *llibre*, **liberum** (= fri) > *lliubre*, **lunam** > *lluna* (=måne), **cannam** > *canya* (= rör, strå), **annum** > *any/anyada* (jfr fr. *an/anné*).
- Intressant är stavningarna av palatiserat/muljerat **n** i respektive språk: i italienska och franska som **gn**: *signora*, spanska **ñ**: *señora*, portugisiska **nh**: *senhora* och katalanska **ny**: *senyora*.
- **-n** i slutet av ord som finns i spanska och franska har fallit: *nació* (fr. *nation*, sp. *nación*, it. *nazione* av lat. **nationem**). Likaså: *estació, posició, tradició* etc.
- Liksom i spanskan och portugisiskan i norr sammanblandas **b** och **v**.
- Ord slutar ofta på en konsonantgrupp såsom i franskan till skillnad från italienskan och spanskan: *gent, restaurant, dement, dent, art, revolt, parc* etc. och på samma vis sätts s i pluralis direkt efter konsonant: *professors, parts, generals, nits* (= nätter).
- I konsonantgrupper i slutet av stavelse blir klusiler stumma: *cam(p), tem(p)s, am(b), presiden(t), guan(t), intelligen(t), facilmen(t), se(t)mana, a(t)las*.
- Tonande klusiler blir tonlösa i slutet *árab* [árəp], *líquid* [líkit], *càstig* [kástik].
- **l** framför konsonant uttalas som bakre l som i engelskans *milk, fault*: *altre*, alltså ett mellanting mellan latin och italienskan och franskans *autre* och spanskans *otro*.
- Slut **-r** är ibland stumt och i alla infinitiver är slut **-r**-en alltid stumma.

- **x** uttalas som sje-ljud /ʃ/ mellan vokaler: *caixa* (= kassa) *nexe* (= samband, förbindelse) och **j** och **g** framför mjuk vokal som tonande sje-ljud /ʒ/ såsom i franskan: *gel* (= is), *jo* (= jag), *jornal*, *jubilar*, *Girona* etc., *Sitges* med **tg** som i engelskans **George** /dʒ/.

Kommentar till formläran:

Ett speciellt drag i katalanskan är perfektbildningen med hjälpverbet *anar* (= gå) < lat. **ambulare/vadere/ire**, it. *andare*, sp. *ir/andar*, fr. *aller*, (som i de andra romanska språken bildar futurum tillsammans med prepositionen *a*): *vaig lleir* = jag läste, *vaig nedar* = jag simmade, *vam anar* = vi gick, *vam escriure* = vi skrev, *van cantar* = de sjöng. (Hjälpverbet böjs i presens *vaig, vas, va, vam, vau, van*. Men som huvudverb i betydelsen 'gå' böjs det: *vaig, vas, va, anem, aneu, van.*)

I östkatalanska dialekter finns bestämda artikeln *es, sa, ses* < **ipsum, ipsa, ipsos, ipsas** som man t.ex. möter i flera ortnamn på Mallorca: *Sa Pobla, Sa Colobra, Es Salobar, Es Carril, Es Matzoc, Ses Salines*. Annars är bestämda artikeln *el, la, els, les*, former av **ille** som tidigare nämnts.

Pronominet **hoc** lever kvar såsom *ho* i betydelsen det, spanskans *lo*.

Occitanska

Namnet på språket började användas i latinska texter omkring år 1300. och dess etymologi härleds från namnet *Lenga d'òc*, som i dess italienska form, *Lingua d'òc*, användes av Dante under sent 1200-tal. "Lenga d'òc" kommer från det occitanska ordet för "ja", *òc* (som i sin tur kommer från latinets *hoc* 'detta', 'det här', med *hoc est* menades ungefär 'så är det').

Occitanska kallas också provensalska, vilket namn egentligen syftar på språket i *Provence* och inte på hela det område där occitanska talas eller talades. Sydfrankrike införlivades inte i sin helhet med Frankrike förrän i slutet av 1400-talet. Vissa provinsnamn fick ibland representera hela Sydfrankrike däribland *Provence* vars namn kommer av den första romerska provinsen i **Provincia** i romarnas Gallia Transalpina. Den medeltida provensalska trubadurdiktningen blev berömd och därifrån kom lånord ut i Europa såsom *balada* = dansvisa, sv. 'ballad', *serena* = aftonsång, sv. 'serenad', it. 'serenata' och *alba* = gryningssång.

Språket liknar mest katalanskan men har på senare tid påverkats av franskan. Detta gäller dock inte den minoritet som finns i Spanien som i stället påverkats av katalanskan och spanskan.

Några ljudförändringar:

- Slutvokaler har fallit förutom **-a** och den romanska diftongeringen har inte ägt rum.
- Men konsonantförbindelsen **-ct-** palataliserades till /i/ eller /j/ och framför denna diftongerade vokalen: **noctem** > *nuèit / nuèch*.
- Intervokaliska /**k, p, t**/ blev tonande /**g, b, d**/ såsom i katalanskan/spanskan: **capra** > *cabra*, **pacare** > *pagar*, **vitam** > *vida*.

- Intervokaliskt **d** blev tonande /z/: **sudare** (=svettas) > *susar*. Initialt **ca-/ga-** kvarstod i somliga dialekter med palatiserades i andra till *ch-* **cantare** > *cantar/chantar* och initiala **cl-, fl-, pl-** kvarstod liksom i franskan: **clavem** > *clau*, **clarum** > *clar*, **florem** > *flor/hlor*, **planum** > *plan*, **plorare** > *plorar*, **pluviam** > *pluèja*.

Kommentar till formläran:

Latinets pluskvamperfekt blev konditionalis: **cantaveram** > *cantèra*.

Rumänska

Rumänska är det enda nu levande språket i romarrikets östra hälft. Tidigare fanns ett romanskt språk *dalmatiskan* på västra Balkan som dog ut i slutet av 1800-talet. Den romerska provinsen **Dacia** erövrades i början av 100-talet e.Kr. och koloniserades sedan av vulgärlatintalande romersk befolkning, ofta soldatfamiljer som skulle försvara gränsen och hade tilldelats mark att odla. Av de ursprungliga gaeto-daciska dialekterna finns ett hundratal lånord. Namnet **Romania** hävdar dess romerska ursprung, då det senare kom att omges av andra folkslag främst slaver, ungrare och turkfolk, men även greker och goter.

Det slaviska och senare ungerska inflytandet har av naturliga skäl varit stort. Liksom hos övriga balkanfolk kom även turkiska lånord in i språket. Fornkyrkoslaviskan försvagades som kyrkospråk i det turkiska väldet och ersattes av folkspråken och rumänska blev då ett kyrkospråk och stärkte sin ställning. I slutet av 1700-talet vaknade intresset för rumänskans latinska ursprung. Språket normaliserades och började användas alltmer i skolor och förvaltning. Franskan utövade starkt kulturellt inflytande. Det latinska alfabetet infördes och ersatte det kyrilliska 1860. Många slaviska lånord rensades bort och ersattes med nya lån huvudsakligen från franskan men även italienskan.

Viktigt är att rumänskan aldrig under renässansen "latiniserades", dvs. fick inte in mängder av lån från det klassiska latinet såsom de andra romanska språken i väst, då ju Rumänien tillhörde det bysantinska riket. Rumänskan har ärvt ett hundratal ord från latin som inte finns i de andra romanska språken men saknar å andra sidan många romanska ord som är ett gemensamt arv i dessa språk.

Kommentar till formläran:

- Liksom i spanskan och även i sardiskan sätts en preposition framför akkusativobjektet om det är en bestämd person, men i rumänskan är det prepositionen *pe* av latinets **per** som här används och inte *a* av latinets **ad** som i de andra språken.
- Rumänskan är det enda romanska språk som behållit delar av den latinska kasusböjningen hos substantiv, adjektiv och de flesta pronomen. Den finns kvar i bestämd form och delas in i nominativ/akkusativ och genitiv/dativ. Även vokativen är bevarad.
- Den bestämda artikeln som går tillbaka på latinets **ille** sätts efter substantivet liksom i svenskan: *loc* = plats, *locul* = platsen.
- När det gäller verben finns latinets konjugationer kvar men personböjningen sammanfaller ofta. Liksom i de övriga romanska språken bildas perfekt med hjälpverbet *avea* av **habere** + perfekt particip.

- Obestämda personliga pronomen sätts ibland efter participet särskilt i femininum *henne, den: Am iubit-l. L'am iubit* Jag har älskat/älskade honom. *Am iubit-o.* Jag har älskat/ älskade henne. (Det senare feminina personliga objektspronomenet är av slaviskt ursprung.)
- Possessiva pronomen sätts normalt efter sina huvudord: *casa mea/ ta/ lor* = mitt/ditt/ deras hus.
- Latinets perfekt finns kvar i skriftspråket på liksom franskans passé simple. Av latinets pluskvamperfekt konjunktiv finns ett pluskvamperfekt som också bara används i skriftspråket *dormisem* < **dormivissem** och någon sammansatt pluskvamperfekt i talspråk som i andra romanska språk existerar inte utan den ersätts med sammansatt perfekt.
- Någon enkel futurum finns inte heller utan ersätts med olika omskrivningar.
- Adverb bildningen på *-mente* saknas helt i rumänskan och adverbena får oftast samma form som adjektiven.
- Bruket av infinitiver är sällsynt och ersätts med *att*-satser. Detta är ett av de typiska balkandragen, exempel på att angränsande språk utan eller med endast litet gemensamt släktskap utvecklar syntaktiska likheter. Jfr t.ex. nygrekiskan.

Några ljudförändringar:

- Eftersom rumänskan först på 1800-talet antog det latinska alfabetet är uttal och stavning ganska lika. Några bokstäver med diakritiska tecken finns dock: ț för /ts/ och ș för /ʃ/, â och î för /i/ och kort a (skrivs med båge ovanför) för /ə/. Denna vokal /ə/ förekommer även i betonad stavelse och inte som brukligt är i andra språk bara i obetonad.
- Rumänskan har även den romanska diftongeringen och liksom spanskan diftongerar korta *e* och *o* också i slutna stavelse fast med vissa undantag: latin **coxam** > rumänska *coapsă* (lår), latin **ceram** > rumänska *ceară* (vax), latin **solem** > rumänska *soare* (sol).
- Typiskt för rumänskan är att intervokalt **-c-** och **-ct-** har blivit *p* respektive *pt*: och *g+n* har blivit *m*: **octo** > *opt*, **luctam** > *lupta*, **noctem** > *noapte*, **lactem** > *lapte*, **factum** > *fapt*, **pectus** > *peipt*, **aquam** > *apa*, **quattuor** > *patru*, **lignum** > *lemn*, **signum** > *semn*, **linguam** > *lemba* (*limba română* ['limba ro'minə] det rumänska språket).

Rätoromanska

Namnet rätoromanska, som kommer från namnet på den romerska provinsen Raetia, är ett samlingsnamn på de olika isolerade romanska dialekterna i Schweiz. Alplandskapet där och i angränsande delar av Österrike har av naturliga skäl splittrat befolkningen. Dessa dialekter hade sin största utbredning vid Västromerska rikets slutskede. Därefter trängdes de mer och mer tillbaka av germanerna och tyskan blev alltmer dominerande och även tidigare sammanhängande romansktalande områden splittrades. Talare av dessa dialekter kan för det mesta förstå varandra och försök har gjorts att skapa ett standardspråk liksom man också gjort med de närbesläktade *ladinska* dialekterna i Dolomiterna. Från alla håll har lånord och influenser kommit in i dialekterna från grannspråken dvs. franska, italienska och tyska dialekter.

Termen *ladinsk* ska inte blandas ihop med judespanskan *ladino* som judarna förde med sig när de förvisades ur Spanien 1492.

I de schweiziska dialekterna lever latinska ord kvar som inte finns eller inte är vanliga i det övriga romanska språkområdet: *caschiel / caschuel / chasöl* från latinets **caseolum** (= liten ost) jfr sp. *queso* av **caseum** (= ost) i stället för någon variant av **formaticum**, *cudisch* av **codicem** (= bok) i stället för för någon variant av **librum**. Vokalerna har utvecklats olika i de olika dialekterna med eller utan diftongeringar. Tonlösa konsonanter blev tonande mellan vokaler. K-ljud har ofta palataliserats framför a som i franskan: **casam** > *chasa/chesa*.

När det gäller formläran bildas pluralis med **-s** från latinets akkusativ pluralis såsom i västromanska språk. En dialekt (Val Müstair) har preposition framför personligt akkusativobjekt som i spanskan, sardiskan och rumänskan. Ibland sätts subjektspronomen ut vid personböjningen av verben som i franskan. Svårt att finna något enhetligt system.

Sardiska

Sardiska anses som det ålderdomligaste romanska språket då vissa ljudförändringar som skett i de andra romanska språken där inte ägt rum. Språket talas i Sardiniens inre och norra delar och är splittrat i dialekter. På Sardinien talas även italienska och katalanska. På grund av sitt läge har Sardinien ständigt invaderats och styrts av olika folk som ofta lämnat spår efter sig även i språket. Där finns några puniska, grekiska, arabiska och germanska men framför allt katalanska, spanska och italienska lånord.

En del klassiska latinska ord finns i sardiska där de andra romanska språken valt att bevara andra ord i stället: *Narrar* av latinets **narrare** betyder här 'säga' och 'hus' heter *domu* då de andra språken valt **dicere** respektive **casam** eller **mansionem**.

Några ljudförändringar:

- Den ålderdomliga särprägel består i att vokalerna inte har diftongerats, att latinets korta **u** och **i** inte övergått till **o** respektive **e** och att det latinska k-ljudet skrivet **c** kvarstått även framför mjuk vokal: *chelu* [kélu] av **caelum**.
- När det gäller konsonantsammansättningarna **cl**, **fl**, **pl**, **bl** och **gl** palataliserades de inte men **l** övergick till **r**: **clavem** > *krae*, **florem** > *frore*.
- **b** och **v** blandas ihop såsom i spanskan.
- Latinskt **-ll-** mellan vokaler utvecklades till kakuminalt **-dd-**: **caballum** > *cabaddu/caddu*.

Kommentar till formläran:

- Latinets imperfekt konjunktiv har bevarats vilket inte förekommer i de andra romanska språken.
- Prepositionen **a** sätts ut på "spanskt" sätt framför personligt akkusativobjekt.
- Bestämda artikeln kommer såsom i östkatalanskan av latinets **ipse**, akkusativ: **ipsum**, **ipsam**, **ipso**, **ipsas** och har blivit *su*, *sa*, *sos*, *sas*.
- Ordet för 'ja' blev *eja* av latinets **etiam**.

Dalmatiska

Dalmatiska räknas som ett utdött språk och den siste talaren dog i så fall 1898. En del anser att en dialekt på den istriska halvön är en sista rest av detta språk medan andra betraktar den som en ovanlig form av italienska.

Dalmatiskan talades utmed den dalmatiska kusten och hade två huvuddialekter. Den sydligaste försvann under 1400-talet och ersattes av kroatiska. Detta språk får tjäna som förbindelselänk mellan de västliga romanska språken och rumänskan. Lånord kom in från venetianskan och naturligtvis från kroatiskan.

Några ljudförändringar:

- Många diftongeringar och vokalförändringar gjordes och slutvokaler föll förutom **-i** och **-a**: **caput** > *cup*, **dico** > *dayk* men konsonanterna förändrades inte så mycket.

Kommentar till formläran:

- Latinets perfektum försvann och futurum exactum användes som vanligt futurum och pluskvamperfekt indikativ som konditionalis (Jfr occitanskan).